

📖 Mitä on diakonia? Määritelmien moneudesta

Tiivistelmä

Artikkeli tarkastelee *Diakonian tutkimus* -lehden kahdenkymmenen vuoden julkaisuutoimintaa ja käsitteen diakonia ymmärtämistä aikakauskirjassa. Eri-tyistä huomiota kiinnitetään siihen, mistä näkökulmista diakoniaa on lähestytty tänä aikana julkaistuissa tutkimusartikkeleissa ja miten nämä näkökulmat rakentuvat erilaisiksi konsepteiksi. Yhden konseptin puitteissa voi olla erilaisia tulkintoja siitä, mitä diakonia merkitsee; ratkaisevaa on lähestymissuunta. Aineistosta nousevat esiin seuraavat konseptit: 1) Diakoniatoiminnasta lähtevä, 2) Diakoniatyöntekijöiden työn sisältöön perustuva, 3) Diakonia riippumattomana toimintana, 4) Alkukielestä käsin tarkasteleva, 5) Ideologiasta ja opista nouseva, sekä 6) Tutkimuskohteesta nouseva konsepti. Vaikka tutkimuksen fokus ei ole sinänsä diakonian tulkinnoissa, artikkelissa ilmaistaan toive, että tämä luokittelu voisi myös edistää keskustelua diakonian kehityksestä. Lopuksi käsitellään aineistosta puuttuvia näkökulmia. Eri yhteiskunnallisten toimijoiden välisen työnjaon pohdinta ja normatiiviset lähestymistavat diakoniaan ovat pysyneet vähäisinä vuosien varrella.

Johdanto

Diakonian tutkimus -aikakauskirja on kaksi vuosikymmentä julkaissut tieteellisiä artikkeleita diakoniasta. Siis mistä? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon (EVL) viisi vuosikymmentä kestänyt keskustelu diakonian viran kehittämisestä on osaltaan osoittanut, että itse sanan diakonia sisältö ei ole yksiselitteinen eikä aukea helposti (Puustinen, 2023). Tässä artikkelissa tarkastelen, millä

tavalla käsite diakonia on *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjan tähänastisissa tutkimusartikkeleissa ymmärretty. Koska aiheen yksityiskohtainen tarkastelu olisi tehtävänä liian kattava, rajaudun tiettyyn näkökulmaan.

Martin Lutheria on kritisoitu tutkimuskirjallisuudessa siitä, että hän ei puhunut diakoniasta. Hän kyllä osallistui diakoniaviihkimykseen ja kehitti järjestelmää, joka auttoi hädänalaisia, mutta termiä ”diakonia” hän ei varsinaisesti käyttänyt. Tutkimus on osoittanut menettelylle selkeän syyn: tuohon aikaan nimike ”diakonia” liittyi hyvinvointirakennuksiin, jotka tarjosivat ruuanjakopalveluita ja muuta apua, kuten kylpytiloja. Kohderyhmänä olivat erityisesti lesket, orvot ja muut avun tarpeessa olevat. Nimike ”diakonia” ei tullut kuitenkaan tästä toiminnan sisällöstä, vaan siitä, että näitä rakennuksia johtivat diakonit, ne olivat ”diakonin taloja” (Marrou, 1940; Ryökäs, 2020; Ryökäs & Tahvanainen, 2011). Roomassa on säilynyt edelleen joitakin diakonia-rakennuksia, kuten ”Diaconia SS. Cosma & Damiani” Forum Romanumilla. Luther ei siis voinut puhua ”diakoniasta” silloin, kun hän kehitti lähimmäisessä huolta pitävää toimintaa.

Lutherin ajan määritelmä eroaa merkittävästi nykysuomalaisesta kielenkäytöstä ja toimii hyvänä esimerkkinä siitä, miten diakonian käsitettä voidaan hyödyntää eri tavoin. Yleisesti tutkimuskirjallisuudessa tiedetään, että käsitteellä ”diakonia” on monia erilaisia merkityksiä ja esimerkiksi ekumeenisissa keskusteluissa on tarve sopia, missä merkityksessä sanaa kulloinkin käytetään (Hall, 2014, 264; WCC, 2022, 15). Ilmaisun ”diakonia” määritelmiä on esimerkiksi Erik Blenberger ryhmitellyt seitsemään eri sisäkkäiseen luokkaan (ks. esim. Henttonen, 1997, 130–133). Sisimpänä on kirkon ammattilaisten toiminta, jota kehystää eri kirkollisten toimijoiden antama apu. Tätä laajempi kehä on kirkon kaikkinaisen sosiaalinen ja poliittinen toiminta, jonka Blenberger vielä laajentaa neljännessä kehässä kattamaan kirkon kaiken toiminnan. Näitä laajempaa hän pitää jokaisen kristityn omaa sosiaalista työtä, jota kattavampana hän puolestaan pitää kaikkien kristittyjen sosiaalista ja poliittista toimintaa. Laajin eli seitsemäs kehä kattaa kaikki hyvät teot maailmassa. (Blenberger, 2002, 167–172; Gothóni & Jantunen, 2010, 58).

Blenbergerin luokittelu kuvaa erilaisia sisältöjä, mutta jaottelu ei ole johdonmukainen. Luokittelun perusteena on yhtäältä toimija (kehät 1–4: kirkko / kehät 5–6: kristityt), toisaalta toiminnan sisältö (apu / sosiaalinen ja poliittinen apu). Sekä kirkko että yksittäiset kristityt voivat toteuttaa niin sosiaalista ja poliittista toimintaa kuin vain ”auttaa”. On selvää, että tällainen kahden eri

luokittelun rinnakkainen ja toisteinen tarkastelu ei luo kovin selkeitä mahdollisuuksia ”diakonian” tarkastelulle.

Aineisto ja analyysi

Kun tavoitteena on saada selkeyttä ”diakoniasta” käytävään keskusteluun ja kun selkeää teoreettista viitekehystä ei ole, lähdin etenemään Grounded theory -mallin mukaisesti aineistolähtöisesti. Rajasin aineistoksi *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjassa julkaistut tutkimusartikkelit. Tätä valintaa tuki se, että Diakonian tutkimuksen seura (DTS) ymmärtää itsensä monitieteiseksi, diakoniaa ilmiöpohjaisesti tarkastelevaksi tieteelliseksi seuraksi, jonka julkaiseman *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjan ”tavoitteena on tukea ja edistää diakonian laaja-alaista ja monitieteistä tutkimusta sen eri muodoissa sekä tehdä diakoniaa tunnetuksi” (DTS, n.d.). Tämä nykyinen määritelmä vastaa ensimmäisen numeron päätoimittajan ilmaisua, jonka mukaan aikakauskirja ”on väylä uusille ideoille ja tutkimuksille, jotka pyrkivät jäsentämään diakonian sisältöä ja merkitystä” (Latvus, 2004a, 3). Artikkeliaineiston voi siten katsoa muodostavan terminologisesti laajan lähtökohdan. Lisäksi tutkimusartikkeleiksi hyväksytyltä materiaalilta voi odottaa sisäistä johdonmukaisuutta, joten en hyödynnä journalin muuta aineistoa.

Paneuduin aineistoon lukemalla ensimmäisessä vaiheessa artikkelit kokonaisuudessaan läpi etsien sanalle ”diakonia” annettua sisältöä. Tällöin metodini oli modifioitu versio systemaattisesta analyysistä: pyrin tarkalla lähiluvulla ymmärtämään keskeisen termin sisällön kunkin tekstin sisäisessä kontekstissa (ks. Jolkkonen, 2007; Saarinen, 2021), mutta tarkkaillen erityisesti, mihin toiminnallisiin tai ajatuksellisiin tekijöihin termi kiinnittyi, kun sitä käytettiin. Kävi nopeasti ilmi, ettei pelkkiä sanan ”diakonia” määritelmiä pystynyt poimimaan, sillä niitä ei juuri esiintynyt aineistossa eksplisiittisesti. Lisäksi kyseistä termiä näytettiin implisiittisesti käytettävän monessa eri merkityksessä. Tässä vaiheessa muodostin alustavan käsityksen jokaisen artikkelin käyttämästä ”diakonia”-sanan merkityksestä. Artikkeleiden välillä oli suuria eroja ja terminologisia jännitteitä.

Koska perinteinen systemaattinen analyysi edellyttää aineiston sisäistä yhtenäisyyttä, jatkoin etenemistä toisella metodilla. Laadullisen analyysin ja Grounded theory -ajattelun mukaan toistin läpilukua, kunnes alustavat käsitykseni alkoivat tarkentua ja hahmottelin erilaisia luokkia (metodista ks. esim.

Bresler & Stake, 2006, 278–279; Bryant, 2011; Charmaz, 2008, 472). Termin käyttö näytti kaikkialla liittyvän kristillisyyteen, jopa ilman poikkeuksia. Sittenmin hahmottuivat ensimmäiset varsinaiset luokat: ”diakonia” -termin jakautuminen toisaalta tiettyyn toimintaan liittyvänä ja toisaalta termin sisältöä itsessään käsittelevänä. Termiä lähestyttiin ikään kuin eri suunnista, kiinnittäen huomiota eri määrittelyn perusteisiin. Tämä havainto vastasi osittain edellä esitettyä Blenbergerin ryhmittelyn ongelmaa. Tarkensin löytämiäni kahta perusluokkaa, terävöitin jaotteluja ja ryhmittelin aineistoa. Lopulta konstruoin kuusi erillistä tausta-ajattelun mallia, joita kutsun konsepteiksi.

Tässä artikkelissa en pyri esittämään termin ”diakonia” sisällölle määritelmää, vaikka sen tapaisia aineistossa esiintyykin (käsitelmäärittelystä ks. Malakavaara, 2021). Sen sijaan kartoitan, millä eri tavoilla termiä ”diakonia” lähestyttiin, kun ilmaisu käytettiin. Eri yhteyksissä samalta näyttävä ilmaisu sisälsi nimittäin hyvinkin erilaisia merkityksiä. Esittelen käytössä olevia erilaisia konsepteja sen mukaan, miten ne minulle jäsenyivät.

Ilmaisu ”diakonia” kuvattiin aineistossa implisiittisesti eräänlaista hahmotelmaa, jolla oli erinäisiä keskeisiä piirteitä sekä sellaisia tavoitteita, joilla oli vahva periaatteellinen yhteys kristinuskoon. Silloinkin, kun sanaa ”diakonia” eksplisiittisesti käytettiin, sillä tarkoitettiin eri asioita. Tämän artikkelin tuloksissa nostan esiin niitä konsepteja, joita aineistosta löysin ja joissa käsitteen ”diakonia” sisältö vaihtelee sen mukaan, mistä näkökulmasta käsitettä käytetään. Esittelen niitä seikkoja, joiden mukaan orientoidutaan ja joihin kiinnitetään huomio varsin epämääräisen ”diakonia” -termin sisällön ymmärtämisessä. Tarkennuksena totean vielä, että kun käsitettä ”diakonia” tarkastellaan tiettyssä konseptissa, itse diakonian sisällön määrittelyjä voi olla monenlaisia. Asiaa vain lähestytään esimerkiksi yöntekijän toiminnasta käsin.

Tutkimusaineistona käytän *Diakonian tutkimus* -aikauskirjan kaikkia vuoden 2023 loppuun mennessä julkaistua 101 vertaisarvioitua tieteellistä artikkelia. Pyrin luokittelemaan jokaisen artikkelin, mutta on hyvä olla tietoinen siitä, että useassa artikkelissa on vain vähän tarttumapintaa tällaiselle tutkimusotteelle. Siksi luokittelusta tulee väistämättä suuntaa-antava.

Jatkossa esitän kunkin konseptin omassa luvussaan. Niissä nostan ensin perustellusti esiin sen, miksi jokin tietty tulkinta on nähtävissä kyseisessä konseptissa jonkin aineiston artikkelin kautta. Tämän jälkeen esittelen muita esimerkkejä, ja myös osin luettelonomaisesti kyseiseen konseptiin lukeutuvat muut aineiston artikkelit. Liitän mukaan keskustelua silloin kun siitä on etua

tulosten ymmärtämiselle. Kussakin konseptissa pyrin sekä loogiseen etenemiseen että aikajärjestyksen näkymiseen.

Kuten jo edellä totesin, lähtökohtaisesti kaikki mitä diakoniasta kirkollisessa viitekehyksessä todetaan, olettaa, että taustalla on kristillinen ulottuvuus. Tätä taustalla piilottelevaa ulottuvuutta en nosta esiin, ellei se ole eksplisiittisesti näkyvissä. Osittain tähän liittyy se, että ei ole epätavallista, että yhdessä artikkelissa diakonia voidaan ymmärtää monesta eri näkökulmasta. Olen kuitenkin kustakin artikkelista pyrkinyt kiteyttämään siinä vallitsevan linjauksen. Merkittävimmät sivujuonteet nostan myös esille.

Painotan, että tarkastelen vain määrättyjen artikkeleiden esittämiä näkökulmia, en kyseisen artikkelin kirjoittajan näkemystä diakoniasta. Eri artikkeleissa voi samalla kirjoittajalla olla erilainen tapa lähestyä käsitettä ”diakonia”. En siis väitä, että tietty kirjoittaja ajattelee diakoniasta vain tietyllä tavalla, vaan tarkastelen sitä, minkälainen näkökulma diakoniaan välittyi julkaistujen tutkimusartikkeleiden kautta. Tilannetta ei muuta se, että monessa artikkelissa tulokset kytetään keskusteluun diakoniakäsitteen laajemmasta sisällöstä (esim. Kotisalo, 2005, 16).

Tämän artikkelin tuloksena muodostuu kuusiportainen luokittelu niistä konsepteista, joista käsin suomalaisessa tutkimustyöskentelyssä on termiä ”diakonia” lähestytty. Eräs artikkelin alatavoite onkin tehdä konkreettiseksi niitä vaihtoehtoisia lähestymistapoja, jotka ovat olleet käytössä Suomessa. Näiden tiedostaminen saattaisi helpottaa käynnissä olevaa diakonaattikeskustelua. Lopun yhteenveto- ja keskustelu-luvuissa yritän kiteyttää luokittelun työkaluksi jatkokeskusteluille.

Tulokset

1. Diakoniatoiminnasta lähtevä konsepti

I. I. KIRKON DIAKONIATOIMINNASTA SUORAAN LÄHTEVÄ KOROSTUS

Aineiston selkeästi yleisin argumentaatio pohjautuu nykyiseen evankelis-luterilaisen ”kirkon diakoniaksi” kutsuttuun toimintaan. Tämä ilmeni nopeasti aineistoon tutustuessa ja konseptin sisältö tarkentui myöhemmin. Näin ymmärrettyinä diakonia on pääasiassa diakoniatyöntekijöiden toteuttamaa ja sitä kuvataan useimmiten myös ilmaisuilla ”diakoniatyö” ja ”diakoniatoiminta”. Myös esimerkiksi evankelis-luterilaisen kirkon verkkosivuilla todetaan ajat-

telutavan yleisyydestä: ”Diakonia-sanalla tarkoitetaan usein diakoniatyöntekijöiden työtä ...”, samalla osuvasti tarkentaen: ”... mutta se on käsitteenä laajempi” (EVL, n.d.).

Teoreettisesta näkökulmasta on aiheellista esittää tarkennus jo tässä vaiheessa. Ekumeeninen diakonian määrittely on viimeisen sadan vuoden aikana liukunut diakonissan ja diakonin tekemästä työstä ensin kirkon ja järjestöjen toteuttamaan avustustyöhön, siitä paikalliskirkkojen toteuttamaan ihmisten auttamiseen, ja lopulta kokonaisvaltaiseen ihmisen rinnalla kulkemiseen eri elämän haasteiden edessä. Viimeksi mainittu sisältää myös yksilön oikeuksien puolesta taistelemisen. 2000-luvulla diakonia määritellään profeettallisena, uudistavana ja oikeudenmukaisuuteen pyrkivänä (WCC, 2022, 26–31). Käytännössä tämä tarkoittaa, että artikkelien muotoiluista ei aina pysty tarkkaan selvittämään, mitä tarkoitetaan työntekijän toiminnalla diakoniassa. Se voi tarkoittaa sitä, että kirkko toimii työntekijän kautta tai hänen johdollaan diakoniassa, mutta myös sitä, että työntekijä itse määrittää diakonian sisällön. Tähän ensimmäiseen konseptiin olen jäsentänyt ne artikkelit, jotka selkeämmin painottavat ensin mainittua lähestymistapaa.

Tässä konseptissa hahmottui kaksi eri pääkorostusta, joista ensimmäinen tarkastelee pelkästään kirkollista toimintaa ja jälkimmäinen tarkastelee kyseistä toimintaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Ensimmäisessä pääkorostuksessa ja sen molemmissa alamalleissa (jatkossa 1.1.1 ja 1.1.2) toimijaksi jäsentyy selkeimmin kirkon diakoniatyöntekijä, mutta jälkimmäisessä mallissa tämä jää avoimemmaksi. Raja kyseisten mallien välillä ei ole selkeä, vaan mallit venyvät toistensa alueelle ja siksi katson nämä yhden ja saman korostuksen osiksi.

1.1.1. Diakonian ja toiminnan täysi rinnastus

Varhaisen esimerkin ensiksi mainitusta, tiukasti evankelis-luterilaisen kirkon piirissä toteutettavaan toimintaan keskittyvästä näkökulmasta tarjoaa Henrietta Grönlundin ja Heikki Hiilamon artikkeli ”Diakonian resurssit ja alueellinen tarve”, jossa tutkitaan ”diakonian kohdentumista kirkkolain asettaman tavoitteen avulla” (Grönlund & Hiilamo, 2005, 100). Kirjoittajat huomauttavat – vaihtaen kuitenkin luontevasti ilmaisua –, että ”kyse on diakoniatyön resurkseista” (Grönlund & Hiilamo, 2005, 100). Jatkossa vastaava termien vaihtuvuus ilmenee esimerkiksi, kun kirjoittajat kuvaavat omassa alaluvussaan ”diakoniaan panostamista hippakunnittain”. Tekijät kertovat kuviossa 1 tarkastelevansa en-

sin ”*diakoniatyöhön* panostamista hiippakunnittain”, jonka jälkeen he toteavat: ”Vertailun helpottamiseksi kuviossa on käytetty *diakoniaan* panostamista...” [kursivoinnit lisätty] (Grönlund & Hiilamo, 2005, 110.) Tässä ilmaisut ”diakoniatyö” ja ”diakonia” tarkoittavat siis samaa asiaa. Käytettyjen ilmaisujen suhdetta kuvaa osuvasti se, että kun kirjoittajat kertovat, että ”Diakonian tavoite [on] auttaa niitä, joiden hätä on suurin”, he kirjoittavat kirkon diakoniatoinnista ja sen kirkkolainsäädännössä määritellystä tehtävästä (Grönlund & Hiilamo, 2005, 100). Vaikka termien eroa ei eksplikoida, kirjoittajat vaikuttavat olevan hyvin tietoisia termien erosta: ”diakoniatyö”-ilmaisu liittyy selkeästi toiminnallisempiin lauseisiin kuin lyhyempi ”diakonia”. Tarkastellessaan diakoniaa he kuitenkin samalla koko ajan ja ilman varaumia tarkastelevat nimenomaan kirkon diakoniatyötä. Ilmeisesti on vain helpompaa käyttää lyhyempää ilmaisua eikä se tässä yhteydessä aiheuta vääринymmärryksiä.

Vastaava eräänlainen ekonominen termien käyttö tulee vastaan lukuisissa artikkeleissa, kun kirjoittajat puhuvat ”diakoniasta” tarkastellessaan diakoniatyötä tai -toimintaa. Esimerkiksi Ilkka Huhta päättää vuoden 2005 artikkelinsa: ”Voi tietenkin kysyä, onko kirkon tosiasiallinen satsaus diakoniaan oikeassa suhteessa siihen julkisuusarvoon – siis valtaan – joka diakoniatyöllä tänä päivänä on” (Huhta, 2005, 27). Päivi Thitz toteaa: ”Yhteisöllisyyttä tarkastellaan erityisesti diakonian parissa työskentelevien ja diakoniatointaan osallistuvien seurakuntalaisten näkökulmasta” (Thitz, 2006, 95). Mikko Malkavaara kuvaa 1940-luvun tilannetta: ”Seurakunnan diakoniatyö määriteltiin avuksi, jonka tuli kohdistua ’niihin, joiden hätä on suurin tai joihin muu avustustoiminta ei ulotu’. Seurakunnan diakonia nähtiin kunnan palveluita täydentäväksi toiminnaksi” (Malkavaara, 2007, 27). Kuvaava on myös Anne Birgitta Yeungin käyttämä ilmaisu. Hän tarkastelee kirjallisuuden ja työntekijäpäivien materiaalin valossa, mikä on ”diakoniatyön kentän näkemysten ja kokemusten mukaan diakonian tehtävä, työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon” (Yeung, 2007, 7). Näissä esimerkeissä ”diakonia” ja kirkollinen ”diakoniatyö” rinnastetaan, vaikka niiden välille vaikuttaakin usein jäävän hiuksen hieno hajurako. Muita esimerkkejä on aineistossa runsaasti (Tervonen-Gonçalves, 2006, 21–22; Juntunen, 2007, 90; Lehtinen, 2007; Malkavaara, 2008; Stenlund, 2012, 173).

Vastaava rinnastus, mutta nyt tietoisena terminologian tarkennuksena, on käytössä Jari Jolkosen artikkelissa. Hän tarkentaa käsitteen ”diakonia” tarkoittavan artikkelissaan ”kirkon piirissä tapahtuvaa karitatiivis-sosiaalista

palvelua köyhien ja kärsivien auttamiseksi” (Jolkkonen, 2006, 113). Näin kirkollinen toiminta samaistetaan ”diakoniaan”. Näkökulma diakoniasta kirkon ”välttämättömänä funktiona” (Jolkkonen, 2006, 128) on koko artikkelissa, vaikka siinä tarkastellaankin diakonian perusteluja varhaisesta kristillisyydestä lähtien.

1.1.2. Diakonian ja yksittäisten toimintojen rinnastus

Edellä esitettyjä hieman laajempi ajattelumalli ilmenee muutamissa artikkeleissa. Tähänastiset esimerkit ovat rinnastaneet kirkollisen diakoniatoiminnan sellaisenaan ”diakoniaan”. Joissakin artikkeleissa tätä ei kiisteta, mutta kirkollisessa diakoniatoiminnassa nähdään erilaisia vaihtoehtoja ja keskenään erilaistettuja toimintamalleja, jotka yhtä kaikki ovat kaikki ”diakoniaa”. Tähän ajatteluun johdattavat esimerkiksi Vesa Eskola ja Anne Birgitta Pessi, kun he analysoivat suomalaisten suremista sosiaalisessa mediassa ja esittävät, että ”tuloksistamme voi olla apua diakonian, sielunhoidon ja teologian sarjoilla, arjen kohtaamisessa surevien kanssa ja suremiseen liittyvien työmuotojen kehittämässä” (Eskola & Pessi, 2022, 30). Tässä yhteydessä diakonia ei samaistuu yhteen työmuotoon, vaikka tarkastelu keskittyykin suremisen analyysiin ja sen tukemiseen. Diakoniaa voidaan periaatteessa toteuttaa monella eri tavalla, mutta näkökulmana on kirkollinen toiminta.

Ensimmäisen *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjan numerossa Kari Latvus hyödyntää vastaavaa terminologista näkökulmaa, kun hän tarkastelee etsivän diakonian historiaa ja työmenetelmiä. Diakonia jäsenyy artikkelissa keskeisesti tietynlaisena toimintana: ”Voidakseen toteuttaa perustehtävänsä etsivä diakonia tarvitsee välineitä havainnoida ja havaita nykykontekstissa tapahtuvia muutoksia” (Latvus, 2004b, 35). Näitä toimintamuotoja voi olla lukuisia muitakin. Heikki Hiilamon vuoden 2010 artikkelissa tämä moninaisuutta ymmärtävä ajattelu puetaan muotoon, jossa tarkastellaan diakonian sisällä leviäviä uusia toiminnan toteuttamisen ideoita. Hän määrittelee erikseen diakoniatyön, mutta esittelee myöhemmin ”kirkon diakonian” reagointitapoja (Hiilamo, 2010, 9). Näissä viimeksi mainituissa esimerkeissä ei sanaa ”diakonia” suoraan käytetä rinnasteisena sanalle ”diakoniatyö” tai ”-toiminta”, vaan toimintamalleja voidaan nähdä erilaisia. Kohteena on kuitenkin yhä selkeästi kirkollinen diakoniatyö.

Kaksi teemanumeroa voidaan myös lukea tähän alamalliin, jossa diakoninen toiminta on selkeästi kirkollista (mutta ei eksplikoidusti luterilaista)

toimintaa, jonka toteutustavat voivat vaihdella. Ensimmäinen on diakonista toimintaa koronapandemian aikana analysoiva teemanumero vuodelta 2021 (Metso ym., 2021; Peltomäki, 2021; Saarelainen ym., 2021; Vähäkangas, 2021) ja toinen on ”Merkitykselliset relaatiot koti-saattohoidossa” (MeRela) -tutkimushankkeen teemanumero vuodelta 2022 (Anttonen & Mäki-Petäjä-Luomanen, 2022; Saarelainen ym., 2022; Vähäkangas ym., 2022). Molemmissa teemanumeroissa diakonia rinnastuu useimmiten mutkatta kirkolliseen diakoniatyöhön tai -toimintaan, jonka toteutustavat voivat vaihdella.

Mielenkiintoisesti tähän alamalliin voidaan lukea myös Esko Ryökkään tuore artikkeli amerikkalaisen Missouri-synodin virkateologisen profiilin kirkastumisesta. Teksti tarkastelee diakoniaa vain siinä määrin, kuin se kytkeytyy diakonian virkaan. Lähtökohtana on siten kirkollinen toiminta, joka voi pukeutua moneen muotoon. (Ryökäs, 2023.)

1.1.3. Yhtäläisyys kirkollisen toiminnan rinnasteisuudessa

Kaikissa tämän konseptin 1.1. esimerkeissä käsite ”diakonia” on rinnastunut kirkolliseen diakoniseksi luettuun toimintaan. Toiminta yhtenä kokonaisuutena on voitu katsoa diakoniaksi (alaluku 1.1.1.) tai toiminnassa on voinut olla erilaisia vaihtoehtoja, jotka kuitenkin on kaikki luettu diakoniaksi (alaluku 1.1.2.) Lähes poikkeuksetta rinnastus on tehty ilman, että sitä on nostettu esille erillisellä termin määrittelyllä. Rinnastus on ollut kuitenkin yksipuolista. Kirkollinen diakoniatyö tai sen eri toteutustavat on ymmärretty diakoniana, mutta artikkelit eivät suoraan ole väittäneet, että termin diakonia sisältö tyhjentyisi täysin termiin ”diakoniatyö”. Rinnastaminen on ollut useimmissa tapauksissa refleктоimatonta.

I.2. DIAKONIATOIMINTAA YHTEISKUNNASSA TARKASTELEVA KOROSTUS

Monessa artikkelissa diakoniatoiminta jäsenyy yhtenä osana yhteiskunnan kokonaisuutta, eräänlaisena oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin toteuttamisen välineenä. Tässä merkityksessä nähdään diakonialla monia erilaisia tehtäviä yhteiskunnassa eikä diakonian tarvitse olla pelkästään kirkollista.

Osion artikkeleille on tyypillistä, että teksteissä ei käytetä ”diakonia”-terminologiaa mitenkään runsaasti. Artikkelissa voi olla vain yksi viittaus diakoniaan tai diakoniatyöhön, tai ei edes sitä. Artikkelien näkökulmana kuitenkin on tarkastella kohdetta tietynlaisen lähimmäistä avustavan kirkollisen toiminnan osana tai ulottuvuutena. Itse ”diakonia” jää tällöin varsin epämääräi-

seksi. Selvää kuitenkin on, että tämän ryhmän artikkeleissa se hyvin pitkälle samaistuu kirkon piirissä toteutettavaan toimintaan.

Selkeän esimerkin diakoniatoimintaa yhtenä yhteiskunnan toimintojen osana tarkastelevasta tekstistä on Juho Saaren vuoden 2012 artikkeli ”Yksinäisenä yhteisössä”, jossa hän tarkastelee ”koettua yksinäisyyttä kaikkein huono-osaisimpien yhteisössä” (Saari, 2012, 33). Huono-osaisten yksinäisyyden monipuolinen tarkastelu suhteutettuna aihepiirin kirjallisuuteen päättyy yhteisö- ja yhteiskuntapoliittisiin johtopäätöksiin (Saari, 2012, 33). Aineistosta käy ilmi, että yksinäisyys korreloi voimakkaasti masennuksen, epäonnistumisen ja vihaisuuden kokemuksen kaltaisten emootioiden kanssa. Koettu yksinäisyys kytkeytyy tässä aineistossa vähemmän ihmisten väliseen sosiaaliseen tukeen, luottamukseen ja yhteisöllisyyteen. Yksinäisyyteen puuttuminen ei kirjoittajan mukaan lähde ”itseään niskasta ottamisen” kautta (Saari, 2012, 50), vaan yksilön elämänhallintaa vahvistavasta toiminnasta, tapahtumista ja ryhmätehtävistä. Nämä ovat Saaren mukaan ”arkipäivän diakonian toimintamuotoja” ja tällaisten ”myönteisiä siirtymiä luovien yhteisöllisten toimintamallien kehittämisessä diakoniatyö on Suomessa avainasemassa” (Saari, 2012, 50). Kirjoittajan näkökulma on tässä koko yhteiskunnan tasolla ja kirkollisuus ei ole se, joka määrittää tietyn toimintatavan diakoniaksi, mutta kytkeytyminen kirkolliseen toimintaan on ikään kuin sisäänrakennettuna sanan ”diakonia” käyttöön.

Irene Roivainen tarkastelee haastatteluaineistoon pohjautuvassa artikkelissaan ”Seurakuntadiakonia uudistuvan sosiaalityön kumppanina” (Roivainen, 2019) diakoniaa yhteiskunnallisten toimintojen kokonaisuudesta ja sosiaali- ja terveys-palveluista käsin. Aineistossa nousee esiin, että seurakuntien toimintaa arvostetaan hyvinvointipalvelujen tuottamisessa, mutta selkeää roolia kirkolliselle toiminnalle ei osata antaa. Kirjoittaja esittää diakoniatyön ja sosiaalityön kumppanuuden edellytykseksi, että ”diakoniatyö tunnustetaan ja tunnustetaan osaksi hyvinvointityön strategista suunnittelua ja toteutusta” (Roivainen, 2019, 44–45). Tämä merkitsee, että kirkollinen toiminta ei erotu muusta yhteiskunnassa tarjottavasta toiminnasta, mutta se on silti diakonian toiminnaksi luettavaa aktiivisuutta.

Saaren (2012) ja Roivaisen (2019) artikkeleita vastaava laajojen kysymysten tarkastelu ja diakonisen toiminnan sijoittaminen yhteiskunnalliseen viitekehikseen on mukana monessa muussakin artikkelissa. Valdemar Kallunki lähtee diakonisesta kirkollisesta toiminnasta, mutta tarkastelu laajenee, kun hän tutkii ”kuntien ja seurakuntien yhteistyötä maallisen ja uskonnollisen

instituution vuorovaikutuksena” (Kallunki, 2009, 13). Pessin ja Saaren yhteisartikkelissa vuonna 2009 tarkastellaan diakoniatyötä kuvaten sitä ”hyvinvointivaltion uskonnollisen ulottuvuuden” ilmaisulla (Pessi & Saari, 2009, 77). Myös Anna Sofia Salonen lähestyy vastaavaa teemaa pohtien ruoka-avun institutionalisoitumista ja päätyen ennakoimaan, että Suomessa seurataan Kanadan kehitystä kohti laaja-alaista yhteistyötä (Salonen, 2017, 59–60). Vastaava näkökulma leimaa kahta muutakin ruoka-apua työmuotona analysoivaa artikkelia (Huotari, 2021; Salonen & Alppivuori, 2021).

Kirkon ja yhteiskunnan rajanvedon liudentuminen diakonian määritelmän välttämättömänä osana ilmenee muutamissa muissakin artikkeleissa. Tiettyjä ryhmiä on hahmotettavissa, ja niistä ensimmäisenä nostan esiin taloudellisen avustamisen. Katja Suominen tarkastelee ”diakoniatyön avustamistyötä” erityisesti tarkaten miten kunnallisesta sosiaalityöstä ohjataan kirkollisen avun piiriin (Suominen, 2009, 97). Eri tahojen yhteistyö on keskeinen, kun Johanna Kallio tarkastelee ”kunnan sosiaalityöntekijöiden, Kelan etuus-käsittelijöiden ja kirkon diakoniatyöntekijöiden näkemyksiä toimeentulotuen saajien ansaitsevuudesta yhteiskunnan järjestämään apuun” (Kallio, 2013, 47). Kirkollisen diakoniatoininnan asemaa ja roolia yhteiskunnassamme pohtivat myös Malkavaara ja Ryökäs artikkelissaan ”Diakonia-apu oikeutena – Suomalaisen ajattelutavan kehittyminen” (Malkavaara & Ryökäs, 2015). Taloudellisen auttamisen kysymyksissä mainitut artikkelit näkevät selkeästi diakonisen toiminnan mahdollisuuden ja diakoniaa tarkastellaan yhtenä yhteiskunnassa ilmenevänä toimintana.

Vastaava rajalinjan huojunta nousee esiin sosiaalityöhön liittyvissä artikkeleissa, joissa tarkastellaan suomalaisen yhteiskunnan rajamailla liikkuvia paperittomia ja kirkkoturvaan hakeutuvia (Ahonen, 2018, 6, 25; Repo-Saeed, 2020). Yhteiskunnan toimijoiden ja kirkollisen diakoniatoininnan yhteydet ja yhteistyö ovat fokuksena myös muutamissa erityistyömuotoja tarkastelevissa artikkeleissa (kehitysvammaistyö: Suhonen, 2017; kuurojen työ: Rantala & Kettunen, 2011; mielenterveystyö: Stenlund ym., 2017; turvakotiyhteistyö: Hellöre & Vikström, 2022). Näissä esimerkeissä diakonia mielletään kirkolliseksi toiminnaksi, joka ilmenee erilaisissa erityistyömuodoissa ja on osa yhteiskunnan laajaa toimintojen kokonaisuutta.

Muutama muukin erityistyömuotoja tai teemoja tarkasteleva artikkeli lähestyy tutkimuskohdettaan edellistä vastaavasta näkökulmasta. Esimerkiksi Päivi Pöyhönen tarkastelee suomalaisten näkemyksiä suomalaisesta auttamis-

työstä. Myös tässä yhteydessä diakonia jäsentyy kirkolliseksi diakoniatoiminaksi. (Pöyhönen, 2014.) Vielä tähän ryhmään on syytä lukea Auli Vähäkankaan ja Anna Mäki-Petäjä-Leinosen analyysi hautatahdon kunnioittamista (Vähäkangas & Mäki-Petäjä-Leinonen, 2020). Kansainvälistä näkökulmaa nostaa esiin Auli Vähäkangas, kun hän tarkastelee tansanialaisia saattohoidon vapaaehtoisia kuolevan ihmisarvoa tukemassa, mutta näkökulma on silti kirkollisessa diakoniatoiminnassa (Vähäkangas, 2015). Kreikan ortodoksisen kirkon diakonista toimintaa 2010-luvun taloudellisen kriisin keskellä tarkastelevat Vasiliki Mitropoulou, Nici Papageorgiou ja Esko Ryökäs vuoden 2020 artikkelissaan (Mitropoulou ym., 2020).

Lopuksi voi vielä nostaa esiin teoreettisemmän lähestymistavan, jota käyttävät Olli-Pekka Moisio ja Sami Pihlström artikkelissaan ”Kärsimys, syyllisyys ja auttamisen moraalifilosofia”. He analysoivat yhteiskuntamme auttamistyötä yleisesti todeten: ”Emme kiinnitä erityistä huomiota siihen, miten kirkollinen diakoniatyö eroaa muista [yhteiskuntamme tarjoamien] auttamisen institutionalisoiduista muodoista” (Moisio & Pihlström, 2013, 101).

Jos vertaa tämän ryhmän kirjoittajakunnan koostumusta edelliseen, tässä ryhmässä korostuvat ehkä hieman enemmän yhteiskuntatieteellisesti painotuneet kirjoittajat. Joka tapauksessa molemmissa ryhmissä on monen eri tieteenalan kirjoittajia. Tarkastelun keskiössä on kirkollinen toiminta ja termin ”diakonia” sisältö määritetty yhteiskunnallisesta toiminnasta.

1.3. KOULUTTAJATAHOSTA LÄHTEVÄ KOROSTUS

Edellä esitetyille, pääasiassa luterilaisen kirkon diakoniatoiminnasta lähteille malleille sukua on Hannu Mustakallion (2015) artikkeli. Sen näkökulma on kuitenkin hieman toinen, kun hän tarkastelee, miltä diakonian oppilaitoksen arki näyttää oppilaitoksen sisältä käsin tarkasteltuna. Keskeistä on se toiminta, mihin oppilaitos kouluttaa (Mustakallio, 2015). Yhtä kaikki, artikkelissa ei ole selkeää käsitteellistä eroa ”diakonian” ja ”diakoniatyön” välillä vaan ”diakoniasta” voidaan puhua yhtenä työmuodoista (Mustakallio, 2015, 265).

2. Diakoniatyöntekijöiden työn sisältöön perustuva konsepti

Toisenlainen näkemys diakoniatyöstä syntyy silloin, kun sitä tarkastellaan sen toteuttajien näkökulmasta käsin. Kirjallisuudessa esimerkkinä toimii Marjatta Myllylän väitöskirja, jossa hän rakentaa diakonisen hoitotyön mallia tukevien merkittävässä määrin siihen, miten hoitotyössä toimivat itse määritte-

levät työmuodon ja sen sisällön (Myllylä, 2004, 27). Muutamissa *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjan artikkeleissa lähtökohtana on selkeästi se, miten diakoniatyöntekijät omasta näkökulmastaan hahmottavat tekemänsä työn sisällön, ja tämä työ on silloin diakoniaa.

Muutama artikkeli kertoo suoraan, että siinä etsitään työntekijän antamaa kuvausta diakoniasta. Raili Gothóni ja Eila Jantunen tarkastelevat artikkelissaan ”niitä vastauksia, jotka käsittelevät työntekijöiden kuvauksia diakonisesta hoitotyöstä ja diakonisesta sosiaalityöstä” (Gothóni & Jantunen, 2011, 106). Lähtökohtana on, miten diakoniatyöntekijät määrittelevät sisällön. He päätyvät siihen, että mainitut käsitteet toimisivat paremmin käännettynä (hoidollinen diakoniatyö ja sosiaalinen diakoniatyö), jolloin fokuksena on diakoniatyön painottuminen erilaisiin viitekehyksiin (Gothóni & Jantunen, 2011, 106, 119). Ortodoksisen diakoniatyön sisältöä tarkastelee puolestaan Pekka Metso vuoden 2015 artikkelissaan, jonka tavoitteena on ”mallintaa ortodoksisen diakonian opillinen luonne sellaisena, kuin se on todennettavissa Suomen ortodoksisen kirkon diakoniatyön toimijoiden käsityksissä” (Metso, 2015, 274). Teksti ei jäsenny kirkollisesti määritellyn diakoniatoininnan kautta vaan toimijoiden itsensä kautta.

Työntekijöiden käsitys diakonian sisällöstä ohjaa edellä esitetyn lisäksi monia muitakin artikkeleita, vaikka tätä piirrettä ei erikseen nosteta esiin. Helena Kotisaloon tutkimuksen tarkoituksena on selvittää diakonisojen näkemyksiä toteuttamastaan diakoniatyöstä ja diakonisesta hoitotyöstä. Hänen artikkelinsa keskittyy diakoniaan tietynlaisena toimintana: ”Diakoninen hoitotyö ilmenee ammatillisena toimintana, asiakkaan (yksilön, perheen tai ryhmän) kohtaamisena, tukemisena ja auttamisena” (Kotisalo, 2005, 16). Ilmaisua ”diakonia” saa tässä sisällön ilman kytkeytymistä kirkolliseen toimintaan ja ”diakonisuus”-ilmaisua käytetään itsenäisenä sisällön kuvaajana. Raija Pyykön kahdessa artikkelissa (Pyykkö, 2007; 2008) näkökulma on eri työtehtävissä ja tällöin esimerkiksi diakoniatyössä työskentelevien työn sisällössä. Työntekijän näkemys toteutetun toiminnan sisällöstä määrittelee diakoniaa myös muutamassa muussa artikkelissa (Jernsletten ym., 2010, 99; Juntunen, 2014, 7; Kiiski, 2015; Rättyä & Kotisalo, 2015, 129).

3. Diakonia riippumattomana toimintana -konsepti

Muutama artikkeli tarkastelee tiettyjä toimintamalleja, jotka artikkelin perusteella lukeutuvat diakonian piiriin. Näiden kohdalla ei voi ehdottomasti sanoa, että kyse olisi kirkollisesta diakoniatyöstä, vaan ne käsittelevät toimintaa,

joka voi organisoitua monella tavalla; esimerkiksi kirkollisen kytköksen lisäksi yhteiskunnan virallisten toimijoiden työalaksi tai kolmannen sektorin toimijoiden toteuttamaksi. Kyse ei ole pelkästä ”diakonia”-sanan käytön analyysistä (vrt. 4. konsepti). Kyse ei myöskään ole mistä tahansa toiminnasta, vaan taustalla on myös jokin normi, jonka vaikutuksesta tietty toiminta lukeutuu käsitteen ”diakonia” alle. Lähes koskaan tätä normia ei kirjoiteta auki, mutta sen perusteella jokin tietty asia lasketaan kuuluvaksi asiaan nimeltä ”diakonia”.

Silva Tedren ja Anneli Pulkkinen artikkeli ”Palvelu, johon köyhyys tiivistyy. Tutkimus kristillisen päihdetyön päiväkeskuksista” (Tedre & Pulkkinen, 2010), on siinä mielessä paljastava, että siitä ei löydy sanaa diakonia, ei edes lähde- tai kirjallisuustiedoista. Artikkelin taustalta kuultaa kuitenkin käsitys, että kristillinen päihdetyö olisi luettavissa diakoniaan. ”Diakonia” määrittänyt tässä silloin joko tietystä, määrittelemättä jäävästä toimintamuodosta tai tietynlaisesta asenteesta käsin. Koska otsikossa puhutaan ”palvelusta”, katson, että kysymys on diakonian sisällön tietynlaisesta ymmärtämisestä.

Tedren ja Pulkkinen artikkelia koskeva havainto likimain toistuu muutamassa muussa artikkelissa. Virpi Mäkinen tarkastelee artikkelissa ”Perusoikeudellisia näkökulmia romanikerjäläisyyteen” perusoikeuksia ja niiden toteutumista (Mäkinen, 2011). Artikkelista voi päätellä, että oikeuksien toteutuminen olisi diakonisen ajattelun mukaista, eli tulkinnan lähtökohtana on tietty näkemys diakonian sisällöstä, mutta selkeää ja havaittavaa kytköstä kirkolliseen toimintaan ei artikkelissa ole esillä. Vastaava havainto syntyy Talvikki Ahosen analyysistä kirkkoturvan tavoitteista (Ahonen, 2022, 44) sekä Lauri Hämeenahon (2023) tuoreesta artikkelista hengellisestä väkivalta-irtautumisesta. ”Tietynlainen” toiminta on sen sisällön vuoksi toimintana ”diakoniaa”.

Tähän ryhmään voi lukea *Diakonian tutkimus* -journalin ensimmäisen tutkimusartikkelin, jossa Paavo Kettunen tarkastelee spiritualiteettia syyllisyyden ja häpeän puristuksessa. Hän toteaa: ”yhteyteen ottamisessa, kasvotusten itseään vähättelevän ihmisen kanssa olemisessa on diakonian yksi tärkeä ulottuvuus” (Kettunen, 2004, 21). Kytkeytyminen kirkolliseen toimintaan tai työntekijään ei ole näkökulmaa määrittävä tekijä, mutta diakonia on joka tapauksessa jonkinlaista toimintaa. Tätä vastaava näkökulma on tunnistettavissa muutamasta muustakin artikkelista, joissa lähestytään sielunhoitoa eri näkökulmista (Vilja-Mantere, 2016; Peltomäki, 2014; Rendic, 2023; Stenlund, 2019).

Kytkös diakoniaan muodostuu muutamassa artikkelissa lähinnä sen pohjalta, että ne on julkaistu *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjassa, ei kirkollisen näkökulman (konsepti 1) tai diakoniatyöntekijän toiminnan (konsepti 2) korostamisen kautta (Huttunen, 2013, 31–32; Juntunen, 2016; Juntunen & Siirto, 2016, 35; Kontro, 2019; Thitz, 2012; Uusimäki, 2017). Näissä on kuitenkin mukana tietyn toiminnan näkeminen sanan sisällössä, ei pelkkä teoreettinen keskustelu (vrt. konseptit 4 ja 5).

Tämän osion voi päättää viittaamalla Suvi-Maria Saarelaisen artikkeliin, jossa hän tarkastelee uudenlaista kanavaa ikääntyvien palvelujen järjestämisessä artikkelissaan ”Geronteknologia eksistentiaalisten kysymysten ja keskusteluiden mahdollistajana – Tutkimus ikääntyvien Palvelu-TV -toiminnasta”. Näkökulmana ei ole nykyhetken kirkollinen toiminta vaan periaatteellisempi toiminnallisten mahdollisuuksien pohdinta (Saarelainen, 2019). Artikkelit etsii diakonian toiminnallista luonnetta ja sisältöä nykyhetken yhteiskunnassa, ja tässä mielessä edustaa hyvin koko ryhmää.

4. Alkukielestä käsin tarkasteleva konsepti

Selkeästi edellä esitetyistä toimintamuotokeskeisistä ajattelusta erkaannutaan, kun lähdetään tarkastelemaan diakoniaa termin kielellisestä taustasta käsin. Aihepiirin klassikkona ovat – luonnetta hyvin kuvaten – Wolfgang Beyerin artikkeli hakusanakirjassa *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Beyer, 1935) ja tästä artikkelista vahvasti etäisyttä ottava John N. Collinsin teos ”Diakonia – Re-interpreting the ancient sources” (Collins, 1990). Termin juuret ovat kreikan sanassa *διακονία*, josta se on lainattu ilmeisesti latinan kautta moneen muuhun kieleen. Aikakauskirjan aineiston artikkeleissa tässä konseptissa jäsenyi kaksi korostusta.

4.1. UUDEN TESTAMENTIN VIITEKEHYKSESTÄ KÄSIN TARKASTELEVA KOROSTUS

Ismo Dunderberg tarkastelee vuoden 2005 artikkelissaan silloin vielä uudelta vaikuttavaa John N. Collinsin teesiä ”diakonia”-sanueen merkityksestä Uuden testamentin kielessä. Hän huomauttaa: ”karitatiivinen toiminta onkin antiikin lähteiden valossa vain yksi tapa ymmärtää diakoninen toiminta, juuri näin ymmärrettyä diakoniaa on osoittanut pysyvän arvonsa kristinuskon historiansa” (Dunderberg, 2005, 78–79). Samaan liittyy Kari Latvus omassa artikkelissaan, tosin täydentäen sitä juutalaisuuden näkökulmilla (Latvus, 2005, 81). Hän

päätty toteamaan, että ”UT:ssa esiintyviä diakonia-johdannaisia sanoja on aiempina vuosikymmeninä tulkittu liian kapeasti karitatiivisen palvelun tai jopa pelkästään pöytäpalvelun merkityksessä” (Latvus, 2005, 94). Eräänlaisena konklusiona edellä mainituille artikkeleille toimii itse John N. Collinsin artikkeli ”From διακονία to diaconia today” vuodelta 2009, jossa hän toteaa virheellisen alkukielen sanojen tulkinnan kehittyneen vuosisatojen aikana. 1900-luvun kuudessa syntynyt ajatus palvelevasta rakkaudesta on hänen mukaansa sittemmin leimannut voimakkaasti kirkollista virkateologiaa (Collins, 2009, 145).

Edellä esitettyjen lisäksi Raamatun kielellistä analyysia hyödynnetään muutamassa muussa artikkelissa. Kari Latvus tarkastelee vuoden 2011 artikkelissaan sanan diakonia merkityksiä Uuden testamentin, varhaiskirkon, reformaation ja 1800-luvun aineistoissa. Hän päätty toteamaan, että ”karitatiivisen diakonian käsite ei synny varhaiskirkossa tai edes reformaation aikana vaan vasta 1800-luvun puolivälissä Saksassa” (Latvus, 2011, 182). ”Diakonia”-sanueen alkuperäistä merkitystä Paavalin toisessa Korinttolaiskirjeessä tarkastelee Anni Hentschel vuoden 2015 lisänumerossa (Hentschel, 2015), ja samassa numerossa Lauri Thurén tarkastelee Laupias samarialainen -kertomuksen välittämää kuvaa diakonian sisällöstä (Thurén, 2015). Anssi Voitila puolestaan täydentää terminologian ymmärtämistä Uuden testamentin ulkopuolisessa kreikassa (Voitila, 2015).

4.2. KIRKOLLISESTA TERMIN ”DIAKONIA” KÄYTÖSTÄ KÄSIN TARKASTELEVA KOROSTUS

Termin kielellistä käyttöä kirkollisessa toiminnassa hyödyntävät muutamat artikkelit, joissa lähtökohtana on termin käyttö varhaisen kirkon lähteissä Uuden testamentin jälkeisenä aikana. Tarkastellessaan varhaisen kirkon diakonien roolia kirjeiden kantajina Esko Ryökkäällä ja Anssi Voitilalla on lähtökohtana alkukielisten dokumenttien käyttötapa (Ryökäs & Voitila, 2013). Samaa näkökulmaa jatkaa heidän artikkelinsa ”Nöyrät diakonit – Diakonin tehtävänimikkeen ja nöyryyden luonteenpiirteen kytkökset varhaisen kirkon aikana” (Ryökäs & Voitila, 2015) ja hieman tuoreempi ”Vankien vankina – yhden diakonissatehtävän suomalainen tulkintahistoria” (Ryökäs & Voitila, 2018), mutta viimeisimmässä tarkastellaan myös, miten varhaisia kirjauksia on Suomessa käsitelty diakoniakirjallisuudessa. Vastaavasti Ryökäs tarkastelee varhaisen kirkon diakonien saarnaamista todeten, että sitä kyllä esiintyi mutta harvinaisena (Ryökäs, 2017, 47).

Alkukielistä tulkintaa etsivät myös Esko Ryökäs ja Juha Tahvanainen (2011) tarkastellessaan ”diakoniaa paikkana”. Artikkelin osoittaa, että keskieu-rooppalaisessa perinteessä ja vielä 1500-luvun kielessä ja myöhemminkin ilmaisu diakonia oli varattu viittaamaan tietynlaiseen rakennukseen (Ryökäs & Tahvanainen, 2011). Vuoden 2014 artikkelissaan Ryökäs tarkastelee, ”mitä merkityksiä annettiin diakonialle yleistietosanakirjoissa ennen 1800-luvun puolivälin evankelista diakonian uudelleenmäärittelyä” (Ryökäs, 2014), ja näkökulma on kielellinen. Sanaa ”diakonia” ei juuri tunnettu, mutta ilmaisua ”diakoni” käytettiin yleisesti kirkkoherraa avustavasta papista.

5. Ideologiasta ja opista nouseva konsepti

Edellisissä neljännän konseptin esimerkeissä oli jo enemmän tai vähemmän mukana jokin normina toimiva ajatteluperinne. Vielä teoreettisempaan tarkasteluun siirrytään, kun diakoniaa tarkastellaan tietynlaisena ideologiana. Tämä opillinen kehys voidaan nähdä myös teologisesti perusteltuna käsityksenä diakonian ”varsinaisesta” olemuksesta. Hyvä esimerkki on Tomi Karttusen artikkeli, jossa hän tarkastelee diakonian sisältöä Dietrich Bonhoefferin teologian lähtökohdista käsin. Kyseisen oppikehyksen soveltamisesta seuraa, ”että kirkon kutsumukseksi ymmärrettiin läsnäolo rohkeasti keskellä elämän todellisuutta” (Karttunen, 2008, 158), ei niinkään tietty työmuoto. Antti Raunio puolestaan esittelee luterilaista näkökulmaa diakonian sisältöön artikkelissaan ”Kultainen sääntö, empatia ja toisen asemaan asettuminen – luterilainen näkökulma diakonisen toiminnan lähtökohtiin”, jossa fokus ei myöskään ole jokin tietty toimintamuoto (Raunio, 2015). Sama lähestymisnäkökulma leimaa Anssi Miettisen analyysiä Gustaf Wingrenin diakoniakäsityksestä (Miettinen, 2013, 119). Raili Gothónin ja Auli Vähäkankaan artikkelissa puolestaan lähtökohtana on Jürgen Moltmanin toivon teologia (Gothóni & Vähäkangas, 2010).

Edellä esitetyt esimerkit ponnistavat selkeästi määrittyneestä opillisesta lähtökohdasta käsin. Käytännönläheisempi mutta silti opillinen lähtökohta leimaa muutamaa muuta artikkelia. Viitaten kirkkojärjestyksen (4:3) perusteluihin Heidi Jokinen ja Eetu Kejonen tarkastelevat, millä tavalla piispat käyttivät lähimmäisenrakkautta perusteluna samasukupuolisten avioliitosta ja turvapaikanhakijoista käydyssä keskustelussa (Jokinen & Ketonen, 2020, 56). Migrin teologiaa turvapaikkapäätösten valossa tarkastelevat artikkelissaan Ilona Blumgrund, Hilka Lydén ja Alina Leminen (Blumgrund ym., 2022).

Molemmissa viimeksi mainituissa tietyn toiminnan sisällöstä keritään esille opillista näkemystä diakoniasta.

Luterilaisuutta laajempi mutta oppiin perustuva näkökulma nousee esiin kahdessa artikkelissa. Serafim Seppälän (2018) näkökulma on ensisijassa historiallinen artikkelissa ”Diakonisojen historia, rooli ja tulevaisuus Armenian apostolisessa kirkossa”, mutta se sisältää myös periaatteellista opillisten linjausten pohdintaa. Mariano Avila ja Esko Ryökäs (2020) analysoivat reformoidun kirkkokunnan käsitystä diakoniasta tarkastellen yhden kirkkokunnan opillisia linjauksia, joissa diakonia nousee kirkon työnjaollisesta sopimuksesta Jumalan kanssa.

6. Tutkimuskohteesta nouseva konsepti

Muutama artikkeli selkeästi tutkii diakoniaa, mutta määrittää termin sisällön tutkimuksensa kohteen perusteella. Kun aineisto kertoo käsittelevänsä diakoniaa, ei tutkijan itse välttämättä tarvitse antaa ilmaisulle omaa määritelmää.

Timo Pokki tarkastelee artikkelissaan ”Diakonian tutkimusta vai diakoniatiedettä” vuonna 2009 ”keskustelua, jota Suomessa on käyty diakonian tutkimuksesta 2000-luvulla” (Pokki, 2009, 127). Hän jättää termin ”diakonia” sisällön muilta osin auki, mutta kuvaa sitä asiana, jonka tutkimisen erityislaatusuutta voi pohtia. Hän ei siis rajaa sitä esimerkiksi kirkolliseen toimintaan tai työntekijän aktiviteettiin. Tavoitteena ei myöskään ole kielellinen tai opillinen analyysi siitä, mitä ”diakonia” varsinaisesti on. Tällaista lähestymistä voi kutsua tiedeyhteisön näkökulmaksi.

Samantapainen termin ”diakonia” käsittelytapa on Laura Puustisella, kun hän muodostaa kokonaiskuvaa suomalaisen keskustelun opillisista solmukohdista artikkelissaan ”Ikiliikkujan äärellä: Jännitteet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakonaattikeskustelussa 1959–2019” (Puustinen, 2023). Itse termi diakonia jää tällöin määrittelemättä muilta osin kuin siten, että tutkittava aineisto käsittelee sitä.

Vuoden 2011 artikkelissaan Ryökäs tarkastelee diakonissaihanteen sisältöä ja muuntumista keskittyen 1900-luvun diakonian oppikirjojen luomaan kuvaan. Tällöin diakonia määräytyy siitä diakonian ihanteesta, jota oppikirjoissa esiintyy. Kehitys on vienyt aikaisemmasta auttajan jalosta ihanteesta kohti diakonisen auttamisen sisällön painottamista (Ryökäs, 2011, 140). Melko samaa aineistoa hyödyntää Kari Kopperi (2016), kun hän tarkastelee suomalaista diakoniakirjallisuutta artikkelissaan ”Diakonian monet ulottuvuudet

– diakonian oppikirjoissa esitetyt näkemykset diakoniasta”. Hänen mukaansa aikaisemmasta karitatiivispainotteisesta diakoniakäsityksestä on 1900-luvun kuluessa siirrytty sisällön laajempaan ymmärtämiseen (Kopperi, 2016, 135–137).

Diakonian määrittely kohteestaan käsin leimaa näiden lisäksi muutamia oppiin liittyviä artikkeleita (Hautala, 2020, 2023; Hautala & Ryökäs, 2015; Ryökäs, 2021). Samaten se on lähtökohtana joissakin selkeästi kansainväliseen keskusteluun viittaavissa analyyseissa (Karttunen, 2020; Metso, 2016; Ryökäs, 2019).

Yhteenveto: Kuusi konseptia

Edellä esitetty analyysi on nostanut esiin kuusi eri näkökulmaa, joista käsin diakoniaa tarkastellaan (Taulukko 1). Kaikissa tutkituissa artikkeleissa ei esiinny termiä ”diakonia” lainkaan, mutta sisällön ja julkaisualustan perusteella on yksilöitävissä kytkös kyseiseen terminologiaan.

Diakoniaa määrittelevien konseptien sisällä on jonkin verran variaatioita. Pura ne oheisessa luettelossa.

Taulukko 1. Konseptit ja niiden päätunnuspiirteet.

Konsepti	Tunnuspiirteet
1. Diakoniatoiminnasta lähtevä	”Diakonia” on toimintaa, joka toteutuu kirkossa.
2. Diakoniatyöntekijöiden oman työn sisältöön perustuva	”Diakonia” on diakonian ammattilaisen toimintaa.
3. Diakonia riippumattomana toimintana	”Diakonialla” ei ole vakiintunutta toteutus-tapaa, vaan eettinen toiminnan sisältö.
4. Alkukielestä käsin tarkasteleva	”Diakonia” määrittyy kielelliseltä pohjalta.
5. Ideologiasta ja opista nouseva	”Diakonia” on opillisesti ymmärretty ihannekuva.
6. Tutkimuskohteesta nouseva	”Diakonia” on tutkittava kohde.

1. *Diakoniatoiminnasta lähtevä konsepti*

Kirkollinen diakoniatoiminta muodostaa kolme erilaista näkökulmaa termiin ”diakonia”.

1.1 *Kirkon diakoniatoiminnasta suoraan lähtevä korostus*

Ilmaisulla ”diakonia” viitataan usein Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliseen diakoniatyöhön ja tällöin ei tehdä varsinaista eroa, onko kyse seurakunnissa tapahtuvasta toiminnasta vaiko kirkon keskusjohdon näkökulmasta. Eräässä mielessä tämä vaikuttaa olevan usein juuri sitä ”varsinaista” diakoniaa.

1.2 *Diakoniatoimintaa yhteiskunnassa tarkasteleva korostus*

Ilmaisulla ”diakonia” viitataan monessa artikkelissa sellaiseen toimintaan yhteiskunnassa, joka toteuttaa diakonisia toimenpiteitä. Diakonia ilmenee näissä integroituneissa toiminnoissa. Tämä on likimain samaa kuin luterilainen kirkollinen diakoniatoiminta, mutta sisältöä ei rajata yhteen kirkkokuntaan.

1.3 *Kouluttajatahosta lähtevä korostus*

Ilmaisu ”diakonia” voidaan liittää myös siihen ajattelutapaan, johon koulutuslaitos kouluttaa. Tämän mukaan diakonia on sellaista toimintaa, johon on annettu erillinen koulutus.

2. *Diakoniatyöntekijöiden oman työn sisältöön perustuva konsepti*

Hieman edellisestä poikkeava käsitys diakoniasta muodostuu, kun sen sisällöksi määräytyvät kaikki ne teot ja koko se toiminta, jota diakonian ammattilainen itse tekee tai organisoii. Tällöin sisällön määrittäminen on lopulta hänen oma määritelmänsä siitä, mitä on diakonia.

3. *Diakonia riippumattomana toimintana -konsepti*

Ilmaisua ”diakonia” käsitellään muutamassa artikkelissa toimintana, joka ei ole sidoksissa mihinkään tiettyyn toimintamuotoon tai -ympäristöön. Tässä konseptissa korostuvat diakonian periaatteet, ei se, kuka toimintaa tekee. Diakoniaa voidaan nähdä siellä, missä on eettisesti kestävää humaania toimintaa. Konseptin määrittää sen eettinen perusta, mikä mahdollistaa sen soveltamisen moninaisiin sosiaalisiin ja henkilökohtaisiin tilanteisiin.

4. Alkukielestä käsin tarkasteleva konsepti

4.1. Uuden testamentin viitekehyksestä käsin tarkasteleva korostus

Ilmaisun ”diakonia” pohjana on käytetty kreikankielistä sanaa, ja muutamat artikkelit tarkastelevat alkukielen sanan merkitystä varhaisissa lähteissä ajanlaskun alun molemmin puolin. Termin sisältö muodostuu tällöin sellaiseksi, mitä tuon ajankohdan terminologiasta pystyy päättelemään.

4.2. Kirkollisesta termin ”diakonia” käytöstä käsin tarkasteleva korostus

Osassa artikkeleita ”diakonia” ymmärretään terminä, joka on käytössä varhaisen kirkon lähteissä Uuden testamentin jälkeisenä aikana ja myöhemmin.

5. Ideologiasta ja opista nouseva konsepti

Eri kirkkojen opeista tai oppiauktoriteeteista käsin tarkastellaan muutamissa artikkeleissa diakoniaa. Tavoitteena on antaa termille sisällöllinen määritelmä tai kuvata termin sisältöä kyseisen kirkkokunnan viitekehyksessä. Tällöin etsitään ihannekuvaaja ja ideologisesti ymmärrettyä ”diakoniaa”.

6. Tutkimuskohteesta nouseva konsepti

Muutama artikkeli tarkastelee ilmiötä ”diakonia”, joka tällöin ymmärretään tutkittavana kohteena. Ilmaisun ”diakonia” sisältö ja merkitys on tällöin riippuvainen sen käytöstä muussa aineistossa, ilman sidoksia kirkolliseen toimintaan, alkukieleen tai opillisiin linjauksiin.

Kuviossa 1 on luonnehdittu, mikä on se lähestymissuunta, josta ”diakoniaa” on käsitelty eri konsepteissa. Niistä viisi ensimmäistä muodostavat jatkumon, ja viimeinen, kuudes, muodostaa sen kentän jossa tutkimusta toteutetaan. Terminologisesti ydin on itse diakonian periaatteellinen ymmärtäminen, joka ei ole edes sidottu tiettyyn sanaan tai ilmaisuun. Kun ajatus puetaan sanaksi diakonia, se saa jo konkreettisemmän hahmotuksen, joka kiteytyy, kun diakoniasta puhutaan toimintana, työntekijän toimintana tai vielä laajemmin kirkon toimintana.

Kuvio 1. Konseptien lähestymissuunnat ”diakoniaan”.

Keskustelu

Analysini perusteella tutkimusaineistossa esiintyy kuusi konseptia eli yleistä mallia puhua diakoniasta. Useassa tapauksessa ilmaisulla diakonia näytetään viittaavan kirkolliseen työmuotoon (konsepti1), melko usein myös diakoniatyöntekijöiden työhön (konsepti 2), mutta toisinaan siitä puhutaan – ilman kytköstä Suomen evankelis-luterilaiseen tai muuhun kirkkoon – pelkkänä lähimmäistä avustavana toimintana (konsepti 3). Kielellinen lähestymistapa tunnetaan silloin, kun etsitään niitä merkityksiä, joita sanalla on aikaisemmin ollut (konsepti 4). Syvimmälle teoreettiseen ajatteluun pureudutaan, kun etsitään opillista määritelmää ja sisältöä ilmaisulle diakonia (konsepti 5). Useassa artikkelissa itse sanan sisältö jätetään määrittelemättä silloin, kun tutkimuskohde itse ilmoittaa liittyvänsä diakoniaan (konsepti 6). Näiden kuuden konseptin löytyminen *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjan kahden ensimmäisen vuosikymmenen tutkimusartikkeleista on artikkelin keskeinen tulos.

Konsepti ei vielä määritä sitä, mitä itse ilmaisulla ”diakonia” ymmärretään. Kun esimerkiksi samaistetaan kirkollinen diakoniatoiminta termin ”diakonia”

kanssa, kyseisellä ilmaisulla voidaan tarkoittaa niin ”kaikkien hädänalaisten auttamista”, ”hädän ääripään tukemista” kuin ylipäänsä ”auttamista”. Toiminta vain toteutetaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimintana, ei työnteekijöiden tai vapaaehtoisten tai järjestöjen tai yhteiskunnan muiden toimijoiden toteuttamana.

Edellä esitettyä kuviosta voikin lukea myös tutkimusprosessin ensimmäisten havaintojen valossa. Sen mukaan konseptit 1–3 kuuluvat samaan kuvion ulkokehien harmaalla värillä (ja valkoisella tekstillä) ilmaistuun perusluokkaan: niissä sana diakonia kytkeytyy tietynlaiseen toimintaan ja toiminnallisuuteen. Toisen perusluokan muodostavat kuviossa sisäkehillä tekstin vaaleammalla värillä ilmaistut konseptit neljä ja viisi, joissa diakoniaa tarkastellaan sisällöllisesti etsien sanan ”varsinaista” merkitystä joko kielellisen tai opillisen tarkastelun avulla. Grounded theory -ajattelun mukaisesti aihepiiriä teoreettisesti tarkastellen tästä muodostuu perustava kahtiajako: Onko ”diakonia” toimintaa vaiko periaatteellisempi ajatusmalli. Kun kirkollisessa keskustelussa puhutaan diakoniasta, voikin olla hyvä tarkentaa, käsitelläänkö silloin toimintaa vaiko itse sanan merkitystä.

Kirkon diakoniatoiminnan painottuminen diakonian lähestymissuuntana ei liene yllätys. Samalla on kuitenkin syytä muistaa, että kyse on suomalaisesta erityisyydestä. Mikko Malkavaara on tarkkanäköisesti huomauttanut: ”Kun muissa maissa – – diakonissat eli sisaret olivat sisarkodin eli diakoniasalaitoksen lähettämiä, toiminta oli diakonissojen toimintaa. Kun sisar olikin Suomessa monin paikoin seurakunnan työtehtävissä, se ei voinut olla enää diakonissan toimintaa. Niin sille vakiintui oma sanansa ’diakonia’. Se kuvaa työmuotoa” (Malkavaara, 2022, 121). Kun tuore julkaisu ”Diakonia. Nyt” antaa alaotsikokseen ”Näkökulmia vaikuttavaan auttamistyöhön”, se samalla liittyy Malkavaaran kuvaamaan ilmaisun ymmärtämiseen (Huhanantti & Wallenius, 2022). Jo tässä yhteydessä kannattaa myös tiedostaa se, että viimeksi kuvatussa on useimmiten yksi tausta-ajatus: kyse on kirkon tai seurakunnan toiminnasta.

Toisin kuin Suomessa, monessa muussa protestanttisessa kirkossa diakonia säilyi painottuneesti laitoskeskeisenä. Toisissa kulttuureissa sana diakonia voi siten merkitä aika lailla eri asiaa kuin Suomessa. Pelkästään saksalainen ”diakonia”-liik ehdintä laskee, että sen piirissä olisi noin 600 000 päätoimista työntekijää (EKD, 2022), mikä vastaisi väkilukuun suhteutettuna noin 30 000–40 000 suomalaista. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on diako-

niatyöntekijöitä nyt vähän yli 1300 (Diakoniabarometri, 2022, 14), siis suhteessa merkittävästi vähemmän. Eroa selittää valtaosin se, että saksalaiseen lukuun sisältyy esimerkiksi hoitohenkilökunta nimikkeeseen ”diakonia” alla toimivissa sairaaloissa. Sanan diakonia sisältöä määrittää siten myös yhteiskunnan konteksti.

Kun *Diakonian tutkimus* -journalin tavoitteena on ”tukea ja edistää diakonian laaja-alaista ja monitieteistä tutkimusta sen eri muodoissa”, edellä esitetyn valossa julkaisun sisältöä on mahdollista kehittää vielä aikaisempaa hieman laaja-alaisemmaksi. Vaikka edellä esitetyissä artikkeleissa on mukana analyyseja diakonian roolista suomalaisessa yhteiskunnassa, analyyseissa ei ole pohdittu, mikä on ollut tai mikä voisi olla eri toimijoiden rooli diakoniatoininnan kokonaiskentässä. Konteksti on otettu ikään kuin annettuna, eikä sitä ole useinkaan kyseenalaistettu. Esimerkiksi työnjako kirkollisten toimijoiden, julkisen sektorin ja kolmannen sektorin välillä on jäänyt ilman analyyseja. Tämä näkökulma nousee esiin myös edellä mainitussa Erik Blennbergerin seitsemässä sisäkkäisten kehien mallissa, jossa diakoniaa määritellään erikseen toimijalähtöisesti ja siitä erillään toiminnan toteutustavasta lähtien. Vastaava jaottelu ilmeni edellä analysoiduissa artikkeleissa, mutta niissä ei ollut lainkaan analysoitu tai pohdittu, mikä työnjako olisi mielekkäin eri toimijoiden välillä.

Toinen asiakokonaisuus, jota artikkeleissa ei ole lähestytty, on kysymys siitä, minkälainen kirkollinen toiminta on diakonista toimintaa ja mikä ei. Se, että diakonia on kristillistä, voisi johtaa monenlaiseen kirkolliseen toimintaan. Näiden vaihtoehtojen muotojen pohdintaa ei artikkeleissa ole käyty.

Tähän liittyy kysymys kirkollisen diakonian päämäärästä. Suomessa on yleisenä ajatus avusta, joka kohdistuu äärimmäiseen hätään ainakin Otto Aarnisaloon ajoista alkaen (Malkavaara, 2022, 318–319). Sen sijaan vastaavaa ei esiinny esimerkiksi Norjassa. Siellä diakoniaa ei määritellä kirkkolaissa tai -järjestyksessä, mutta kylläkin erillisessä suunnitelmassa (”plan”). Nykyisen määritelmän mukaan diakonia on kirkon huolenpitotoimintaa (”omsorgstjenste”). Se saa ilmaisunsa lähimmäisenrakkaudessa, yhteydessä, luomistyöstä, huolenpitämisestä ja kamppailussa oikeudenmukaisuuden puolesta. On syytä huomata, että sisältö ei siis synny toiminnasta erityisesti heidän puolestaan, joiden hätä on suurin (Den norskse kirke, 2020, 4). Vastaava lähimmäisenrakkauden korostaminen ilman erityistä suurimman hädän etsimisvelvoitetta löytyy myös esimerkiksi Saksan EKD:n tai erikseen Nordkirche:n

verkkosivuilta (EKD, 2022; Nordkirche, 2022). Termin ”diakonia” sisällön voisi siis määritellä myös kohdehenkilön tilanteesta käsin: tietynlainen hätätilanne lukeutuisi diakoniaan, toinen ei.

Yhteistä näille kolmelle puuttuvalle näkökulmalle on, että niissä kysellään tietynlaista normatiivisuutta diakonian sisällön rajauksiin. *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjan tutkimusartikkeleissa opillinen ja systemaattis-teologinen, etten sanoisi dogmaattinen, tarkastelu on ollut aika vähäistä. Tästä myös aukeaa selkeitä uusia tutkimuskysymyksiä.

Kuitenkin edelleen suurimpana mysteerinä säilyy kysymyksistä vaikein: Mitä on diakonia.

Lähteet

Katso liite 1.

Kirjallisuus

- Beyer, H. W. (1935). Διακονέω, διακονία, διάκονος. – G. Kittel (toim.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 2. Stuttgart: Kohlhammer, 81–93.
- Blennberger, E. (2002). Diakonia ja diakonian teologia. Suomentanut Jarkko S. Tuusvuori. – M. Lahtinen & T. Toikkanen (toim.), *Anno Domini 2002*. Diakoniatieteen vuosikirja. Lahti: Lahden Diakoniasäätiö, Lahden diakonian instituutti, 165–178.
- Bresler, L. & Stake, R. E. (2006). Qualitative research methodology in music education. – R. Colwell (toim.), *MENC Handbook of research methodologies*. New York: Oxford University Press, 270–311. – <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.uef.fi:2443/lib/uef-ebooks/reader.action?docID=272285> – Viitattu 24.10.2024
- Bryant, A. (2011). The grounded theory method. – P. Leavy (toim.), *The Oxford handbook of qualitative research*. New York: Oxford University Press, 116–136.
- Charmaz, K. (2008). Reconstructing grounded theory. – P. Alasuutari, L. Bickman, & J. Brannen (toim.), *The SAGE handbook of social research methods*. SAGE Publications Ltd, 461–478. <https://doi.org/10.4135/9781446212165>
- Collins, J. N. (1990). *Diakonia: reinterpreting the ancient sources*. Oxford: Oxford University Press.
- (EVL) Suomen evankelis-luterilainen kirkko (n.d.). Seurakuntaelämä. Tietoa diakoniasta. <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/diakonia/tietoa-diakoniasta/> – Viitattu 8.12.2023.
- Huhanantti, S. & Wallenius, V. (2022). *Diakonia. Nyt. – Näkökulmia vaikuttavaan auttamistyöhön*. Helsinki: Kirjapaja.
- Hammarén, S., Hietaniemi, M., Kainulainen, S., & Kalanti, M. (2022). *Diakoniabarometri 2022, Muuttuva ja muuttava diakonia*. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 138. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus.
- (EKD) Evangelische Kirche in Deutschland (2022). *Diakonie. Praktizierte Nächstenliebe*. – <https://www.ekd.de/Diakonie-14346.htm> – Viitattu 31.1.2024.
- (DTS) Diakonian tutkimuksen seura (n.d.). Etusivu. <https://www.dts.fi/> – Viitattu 31.1.2024.

- Gothóni, R. & Jantunen, E. (2010). *Käsitteitä ja käsityksiä diakoniatyöstä ja diakonisesta työstä*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 25. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hall, C. (2013). Editorial article: Research on the diaconate: a retrospective view of promise and challenge. – *International journal for the study of the christian church*, 13(4), 258–269. – <https://doi.org.ezproxy.uef.fi:2443/10.1080/1474225X.2014.892730> – Viitattu 31.1.2024.
- Jolkkonen, J. (2007). *Systemaattinen analyysi tutkimusmetodina*. Joensuu: Joensuun yliopiston teologinen tiedekunta.
- Malkavaara, M. (2021). Diakonia. –I. Huhta, & J. Meriläinen (toim.), *Käsitteet Suomen kirkkohistoriassa*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 135–164.
- Malkavaara, M. (2022). *Diakonia on kutsu-mustyötä*. Diakonia Suomessa 1850–1944. DIAK-tutkimus 5. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Marrou, H.-I. (1940). ”L’origine orientale des diaconies romaines.” – *Mélanges d’archéologie et d’histoire* 57, 95–142.
- Myllylä, M. (2004). *Diakonisen hoitotyön mallin rakentaminen*. Hoitotieteen ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Oulun yliopisto. Oulu: Oulu University Press.
- (Nordkirche) Evangelisch-Lutherische Kirche in Norddeutschland (2022). *Hauptbereich Diakonie*. – <https://www.nordkirche.de/ueber-uns/hauptbereiche/hauptbereich-diakonie/> – Viitattu 31.1.2024.
- Den norske kirke (2020). *Plan for diakoni*. https://ressursbanken.kirken.no/contentassets/74595229021f433b9e5541f654b-fa353/plan-for-diakoni_rev2020.pdf – Viitattu 31.1.2024.
- Ryökäs, E. (2020). Diaconia as a place – Why Luther did not speak about ”diaconia”? – A. Raunio (toim.), *Darkness, light, and active love*. Studies on theory and practice in Luther and lutheran–orthodox ecumenical theology. Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft, 74. Helsinki: Luther-Agricola-Gesellschaft, 165–192.
- Saarinen, R. (2021). Systemaattisen teologian tutkimusmetodi ja esitysmetodi. – J. Hallamaa K. Tervo-Niemelä & I. Peltomäki (toim.), *Teologia eletyn uskonnon tulkintana: Normatiivisuus ja uudistuvat metodit*. STKSJ 298. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura. 181–198.
- (WCC) World Council of Churches (2022). *Called to Transformation: Ecumenical Diaconia*. Geneva: WCC.

Liite 1. *Diakonian tutkimus -aikakauskirjan tutkimusartikkelit 2004–2023.*

- Ahonen, T. (2018). Seurakunnat kielteisen turvapaikka päätöksen saaneiden tukena: kirkkoturvatoiminnassa sovelletut strategiat. *Diakonian tutkimus*, 1, 6–27.
- Ahonen, T. (2022). Konsensushakuisuudesta reformiin: Kirkko- ja seurakuntien maasta poistamisia vastustavien protestien tavoitteet. *Diakonian tutkimus*, 1, 32–49.
- Anttonen, M. S. & Mäki-Petäjä-Leinonen, A. (2022). Ikääntyvän kuolevan oikeuksien toteutuminen kotisaattohoidossa kuolevana, omaissaattajan ja surevan kokemuksi-na. *Diakonian tutkimus*, 1S, 27–49.
- Avila, M. & Ryökäs, E. (2020). The Church as Diaconia. One View of the Reformed Understanding of Diaconia. *Diakonian tutkimus*, 1S, 20–35.
- Blumgrund, I. & Lydén, H. & Leminen, A. (2022). Migrin teologia turvapaikka-päätösten valossa. *Diakonian tutkimus*, 2, 8–27.
- Collins, J. N. (2009). From διακονία to diaconia today. Historical aspects of interpretation. *Diakonian tutkimus*, 2, 133–147.
- Dunderberg, I. (2005). Nöyrä auttaja vai välikäsi? Varhaiskristillisen diakonia-käsitteen uudelleen arviointia. *Diakonian tutkimus*, 2, 69–79.

- Eskola, V. & Pessi, A. B. (2022). Surussa kohdataan? Suomalaisten sureminen sosiaalisessa mediassa. *Diakonian tutkimus*, 2, 28–47.
- Gothóni, R. & Jantunen, E. (2011). Diakoniatyön käsitteitä. *Diakonian tutkimus*, 2, 105–120.
- Gothóni, R. & Vähäkangas, A. (2010). Toivon häivähdyksiä hiv-tartunnan saaneiden ja ylivelkaantuneiden arjesta. *Diakonian tutkimus*, 1, 27–45.
- Grönlund, H. & Hiilamo, H. (2005). Diakonian resurssit ja alueellinen tarve. Panostetaaniko diakoniaan kunnan huono-osaisuuden mukaan? *Diakonian tutkimus*, 2, 98–115.
- Hautala, H. (2020). Hallinnoiva diakoni – Diakonian virka Lutherin Ensimmäisen Timoteuskirjeen selityksessä. *Diakonian tutkimus*, 1, 6–24.
- Hautala, H. (2023). Diakoni Tapaninpäivän saarnassa: Rakastava marttyyri ja tarkka taloudenhoitaja. *Diakonian tutkimus*, 1, 31–49.
- Hautala, H. & Ryökäs, E. (2015). Diakonit papiston avustajina Lutherilla – Perinteisen tulkinnan kritiikkiä. *Diakonian tutkimus*, 3, 252–261.
- Hellöre, L.-L. & Vikström, B. (2022). Diakonin och skyddshemmen. Hur göra kyrkans osynliga arbete synligt? *Diakonian tutkimus*, 1, 6–31.
- Hentschel, A. (2015). Paul's apostleship and the concept of *διακονία* in 2 Corinthians. *Diakonian tutkimus*, 3, 190–205.
- Hiilamo, H. (2010). Laman uhrien auttaminen diakoniatyössä 1990-luvulla. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–26.
- Huhta, I. (2005). Sisälähetys, diakonia ja kirkon yhteiskunnallinen asema. *Diakonian tutkimus*, 1, 19–28.
- Huotari, R. (2021). Osallisuuteen pyrkivä ruoka-apu myrskyn silmässä. Diskursianalyysi ruoka-apuun liittyvistä verkko-keskusteluista vuosina 2017–2018. *Diakonian tutkimus*, 1, 32–52.
- Huttunen, N. (2013). Suru ja kansakunnan henkinen johtaminen. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–37.
- Hämeneaho, L. (2023). Minuuden syvien rakenteiden muutos hengellistä väkivaltaa harjoittaneista yhteisöistä irtautuneiden yksilöiden elämäntarinoissa. *Diakonian tutkimus*, 2, 29–48.
- Jernsletten, J. & Krupka, B. & Ruotsalainen, K. & Ervelius, T. (2010). Contextuality of Professionals in the Rural Areas of Northern Scandinavia. *Diakonian tutkimus*, 2, 99–113.
- Jokinen, H. & Kejonen, E. (2020). Nästankärlek som kyrkans grundval? Biskoparnas användning av begreppet nästankärlek i anslutning till frågor kring samkonat äktenskap och asylsökanden. *Diakonian tutkimus*, 1, 51–69.
- Jolkkonen, J. (2006). Onko köyhyys kohtalo vai valinta? Diakonian teologisia perusteita. *Diakonian tutkimus*, 2, 112–132.
- Juntunen, A. (2016). ”Ettei kävis niinku faille” – Nuorten elämänkulku ja toimijuus koulutuksellisissa ja ammatillisissa valinnoissa. *Diakonian tutkimus*, 1, 38–62.
- Juntunen, E. (2007). ”Koska se on muutakin kuin osto-osoitus”. Diakoniatyöntekijöiden kokemuksia taloudelliseen avustamiseen motivoivista tekijöistä. *Diakonian tutkimus*, 2, 87–108.
- Juntunen, E. (2014). Diakoniatyöntekijöiden auttamistyö asiakkaan kansalaisuuden tukemisena. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–31.
- Juntunen, E. & Siirto, U. (2016). Välinpitämättömyyttä, kyselyä ja elämänsisältöä – Nuorten käsityksiä suhteestaan uskontoon. *Diakonian tutkimus*, 1, 13–37.
- Kallio, J. (2013). Sosiaalityöntekijöiden, diakoniatyöntekijöiden ja etuuskesittelijöiden näkemykset toimeentulotuen saajista. *Diakonian tutkimus*, 1, 39–65.
- Kallunki, V. (2009). Yhteistyötä herätyskristillisen ja kansankirkollisen jännitteessä – uskonnollinen ja yhteiskunnallinen toimikenttä kuntayhteistyössä. *Diakonian tutkimus*, 1, 5–35.
- Karttunen, T. (2008). Dietrich Bonhoefferin teologia sosiaalietiikan ja diakonian teologian kannalta. Suomalainen näkökulma. *Diakonian tutkimus*, 2, 137–162.
- Karttunen, T. (2020). Ecumenical Discussion

- about Deacons. *Diakonian tutkimus*, 1S, 7–19.
- Kettunen, P. (2004). Spiritualiteetti syylisyyden ja häpeän puristuksessa. *Diakonian tutkimus*, 1, 9–22.
- Kiiski, J. (2015). Diakoniatyöntekijöiden työssään kokema kuormitus. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–32.
- Kontro, M. (2019). Laupudenteko vai ihmisyden haaksirikko: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon eutanasiakeskustelun diskurssit 2011–2017. *Diakonian tutkimus*, 2, 6–31.
- Kopperi, K. (2016). Diakonian monet ulottuvuudet – diakonian oppikirjoissa esitetyt näkemykset diakoniasta. *Diakonian tutkimus*, 2, 118–139.
- Kotialo, H. (2005). Diakonisen hoitotyön toteutuminen. *Diakonian tutkimus*, 1, 5–18.
- Latvus, K. (2004a). Diakoniaa on tutkittava. Pääkirjoitus. *Diakonian tutkimus*, 1, 3–7.
- Latvus, K. (2004b). Etsivän diakonian historiaa ja uusia työmenetelmiä. *Diakonian tutkimus*, 1, 23–36.
- Latvus, K. (2005). Diakonian viran alkuperän uudelleen arviointi. *Diakonian tutkimus*, 2, 80–97.
- Latvus, K. (2011). Karitatiivisen diakoniakäsitteen synty. *Diakonian tutkimus*, 2, 164–188.
- Lehtinen, S. (2007). Projektityhteiskunnan verkostoissa: seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston hankkeissa. *Diakonian tutkimus*, 2, 137–159.
- Malkavaara, M. (2007). Diakonian muutos alkoi jo ennen lamaa. *Diakonian tutkimus*, 1, 26–49.
- Malkavaara, M. (2008). Lähetystyötä, kehitysyhteistyötä vai kansainvälistä diakoniaa. *Diakonian tutkimus*, 1, 5–34.
- Malkavaara, M. & Ryökäs, E. (2015). Diakonia-apu oikeutena – Suomalaisen ajattelutavan kehittyminen. *Diakonian tutkimus*, 2, 107–127.
- Metso, P. (2015). Uskon koetinkivi – Suomalaisen ortodoksinen diakoniatyön teologia siinä toimivien käsityksissä. *Diakonian tutkimus*, 3, 273–306.
- Metso, P. (2016). Mitä varhaisen kirkon diakonien sanotaan tehneet? Varhaisen patristisen aineiston katolis-ortodoksinen reseptio. *Diakonian tutkimus*, 2, 140–163.
- Metso, P. & Kallatsa, L. & Mikkola, S. & Ahonen, T. (2021). Kokemukset hengellisestä yhteydestä ja hengellisyden muutoksesta koronapandemian aikana Suomen ortodoksisessa ja evankelis-luterilaisessa kirkossa. *Diakonian tutkimus*, 2, 55–76.
- Miettinen, A. (2013). Gustaf Wingren ja diakonian teologia. *Diakonian tutkimus*, 2, 118–132.
- Mitropoulou, V. & Papageorgiou, N. & Ryökäs, E. (2020). The Changing Role of the Church – Diaconia of the Orthodox Church in Greece during the Years of the Economic Crisis 2010–2018. *Diakonian tutkimus*, 1S, 36–61.
- Moisio, O.-P. & Pihlström, S. (2013). Kärsimys, syylisyys ja auttamisen moraalifilosofia. *Diakonian tutkimus*, 2, 99–117.
- Mäkinen, V. (2011). Perusoikeudellisia näkökulmia romanikerjäläisyyteen. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–26.
- Mustakallio, H. (2015). Naisten vahvasta roolista patriarkalliseen vallankäyttöön – Valta- ja johtosuhteiden muotoutuminen Oulun diakonissakodin alkuvaiheessa. *Diakonian tutkimus*, 3, 262–272.
- Peltomäki, I. (2014). Papin harjoittaman sielunhoidon teoria ja teologia. Analyysi sielunhoidon käsitteen merkityksestä. *Diakonian tutkimus*, 2, 137–154.
- Peltomäki, I. (2021). Virtuaalinen vuorovaikutus ruumiillisuuden näkökulmasta – Sosiaalinen kohtaaminen ja yhteistointa virtuaalisessa tavoitteellisessa toiminnassa ja jumalanpalveluksessa. *Diakonian tutkimus*, 2, 77–97.
- Pessi, A. B. & Saari, J. (2009). Kollektiiviset muistot ja hyvinvointipolitiikan tulevaisuus – hyvinvointivaltion ja diakoniatyön muuttuvat suhteet ja tulkinnat. *Diakonian tutkimus*, 2, 77–96.
- Pokki, T. (2009). Diakonian tutkimusta vai diakoniatiedettä. Suomessa 2000-luvulla käyty keskustelu diakonian tutkimuksesta tutkimuksen alana. *Diakonian tutkimus*, 2, 111–131.

- Puustinen, L. (2023). Ikiliikkujan äärellä: Jännitteet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakonaattikeskustelussa 1959–2019. *Diakonian tutkimus*, 1, 8–30.
- Pyykkö, R. (2007). Yhdessä kirkon virassa? Diakoniatyön paikan määrittely kirkon virkarakennekeskustelussa. *Diakonian tutkimus*, 2, 109–136.
- Pyykkö, R. (2008). Kamppailuja ja rajatyötä diakonaattia rakennettaessa. *Diakonian tutkimus*, 2, 107–135.
- Pöyhönen, P. (2014). Suomalaisten odotukset kirkon vanhustyölle. *Diakonian tutkimus*, 2, 117–135.
- Rantala, L. & Kettunen, P. (2011). Kuurojen työ kirkon ja yhteiskunnan rajapinnalla. *Diakonian tutkimus*, 1, 27–47.
- Raunio, A. (2015). Kultainen sääntö, empatia ja toisen asemaan asettuminen – luterilainen näkökulma diakonisen toiminnan lähtökohtiin. *Diakonian tutkimus*, 3, 230–251.
- Rendic, P. (2023). Porno kristittyjen hengellisyden ja läheisten ihmissuhteiden haasteena. *Diakonian tutkimus*, 1, 50–72.
- Repo-Saeed, N. (2020). Toivo on ihmisoikeus. Paperittomien auttaminen vallankäyttöön liittyvänä, eettisenä ja diakonisena kysymyksenä. *Diakonian tutkimus*, 1, 25–50.
- Roivainen, I. (2019). Seurakuntadiakonia uudistuvan sosiaalityön kumppanina. *Diakonian tutkimus*, 2, 32–47.
- Ryökäs, E. (2011). Diakonissan ihanne ja oikea luonne. Esimerkki diakoniakäsityksen muuttumisesta. *Diakonian tutkimus*, 2, 121–144.
- Ryökäs, E. (2014). ”Diakonia” ennen diakoniaa. Diakoniakäsite eurooppalaisissa yleis-tietokirjoissa 1600–1800 -luvulla. *Diakonian tutkimus*, 1, 32–49.
- Ryökäs, E. (2017). Diakonit ja saarna. *Diakonian tutkimus*, 1, 36–53.
- Ryökäs, E. (2019). Nuortuuko vanhakin uudella käännöksellä? Caspar Zieglerin diakonihistorian englanninnoksen merkitys suomalaiselle virkakeskustelulle. *Diakonian tutkimus*, 1, 29–51.
- Ryökäs, E. (2021). ”Perinteinen” käsitys diakoniasta – saksalaisen esimerkin analyysi. *Diakonian tutkimus*, 1, 53–71.
- Ryökäs, E. (2023). Kohti perinteitä: LCMS:n virkateologisen profiilin kirkastuminen ekumeenisessa kontekstissa. *Diakonian tutkimus*, 2, 8–28.
- Ryökäs, E. & Tahvanainen, J. (2011). Diakonia paikkana – keskiajan ja Lutherin ”diakonia”-käsituksesta. *Diakonian tutkimus*, 2, 145–163.
- Ryökäs, E. & Voitila, A. (2013). Varhaiset diakonit kirjeiden kuljettajina. *Diakonian tutkimus*, 2, 133–149.
- Ryökäs, E. & Voitila, A. (2015). Nöyrät diakonit – Diakonin tehtävänimikkeen ja nöyryyden luonteenpiirteen kytkökset varhaisen kirkon aikana. *Diakonian tutkimus*, 1, 33–48.
- Ryökäs, E. & Voitila, A. (2018). Vankien vankina – yhden diakonissatehtävän suomalainen tulkintahistoria. *Diakonian tutkimus*, 2, 60–75.
- Rättyä, L. & Kotisalo, H. (2015). Diakonissat terveyden edistäjinä diakoniatyössä. *Diakonian tutkimus*, 2, 129–142.
- Saarelainen, S.-M. (2019). Geronteknologia eksistentiaalisten kysymysten ja keskusteluiden mahdollistajana – Tutkimus ikääntyvien Palvelu-TV -toiminnasta. *Diakonian tutkimus*, 1, 6–28.
- Saarelainen, S.-M. & Inkilä, H. & Oviedo, Ll. & Anthony, F.-V. & Seryczynska, B. & Roszak, P. & Albaladejo, J. T. (2021). Koronaviruspandemian vaikutukset elämän merkityksellisyyden kokemuksiin keväällä 2020. *Diakonian tutkimus*, 2, 7–34.
- Saarelainen; S.-M., & Vähäkangas, A., Anttonen, M. (2022). Fenomenologinen analyysi elämän loppuvaihetta elävien ikääntyvien uskonnollisuuden relationaalisista ulottuvuuksista. *Diakonian tutkimus*, 1S, 7–26.
- Saari, J. (2012). Yksinäisenä yhteisössä. *Diakonian tutkimus*, 1, 32–52.
- Salonen, A. S. (2017). Ruoka-avun institutionalisoituminen ja uskonnon paikka: Suomen ja Kanadan vertailua. *Diakonian tutkimus*, 2, 43–61.
- Salonen, A. S. & Alppivuori, K. (2021). Kauspungin ja järjestökentän yhteistyö espoo-

- laisen ruoka-avun kentällä koronakriisissä keväällä 2020: Näkökulmia vakiintuvaan ruoka-apuun. *Diakonian tutkimus*, 1, 6–31.
- Seppälä, S. (2018). Diakonisojen historia, rooli ja tulevaisuus Armenian apostolisesa kirkossa. *Diakonian tutkimus*, 2, 34–59.
- Stenlund, M. (2012). ”Oma persoona on diakoniatyöntekijälle työväline” -väitteen kriittistä tarkastelua. *Diakonian tutkimus*, 2, 173–195.
- Stenlund, M. (2018). Kristillinen psykoterapia ja sielunhoitoterapia uskonnonvapauden ja mielenterveyttä koskevien oikeuksien näkökulmasta. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–33.
- Stenlund, M. & mielenterveyden kokemusasiantuntijoiden konsulttiryhmä (2017). Uskonnolliset menetelmät ja lähtökohdat suomalaisessa mielenterveystyössä. *Diakonian tutkimus*, 2, 8–42.
- Suhonen, K. (2017). Hiljainen tieto kirkon kehitysvammaistyössä. *Diakonian tutkimus*, 1, 8–35.
- Suominen, K. (2009). Sosiaalitoimistosta diakoniavastaanotolle – toimeentulotukiasiakkaiden ohjaaminen diakonian avun piiriin. *Diakonian tutkimus*, 2, 97–110.
- Tedre, S. & Pulkkinen, A. (2010). Palvelu, johon köyhyys tiivistyy. Tutkimus kristillisen päihdetyön päiväkeskuksista. *Diakonian tutkimus*, 2, 115–142.
- Tervonen-Gonçalves, L. (2006). Kirkollista terveyden edistämisen diskurssia etsimässä. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–31.
- Thitz, P. (2006). Yhteisöllisyys diakoniatyössä. *Diakonian tutkimus*, 2, 93–111.
- Thitz, P. (2012). Seurakuntalaisen osallisuus kirkon strategiapuheessa. *Diakonian tutkimus*, 1, 7–31.
- Thurén, L. (2015). Rakkautta koko rahalla – diakonian juuret Uudessa testamentissa. *Diakonian tutkimus*, 3, 206–215.
- Uusimäki, E. (2017). Hyveet ja käytännöllinen viisaus Sananlaskujen kirjassa. *Diakonian tutkimus*, 2, 62–79.
- Vilja-Mantere, J. (2016). Kuva sielunhoidollisena kohtaamispaikkana? – Taidetyökentelyn herättämien merkitysten äärellä nuortenillassa. *Diakonian tutkimus*, 1, 63–88.
- Voitila, A. (2015). Diakonoi in the Greek-speaking World until 1st c. CE. *Diakonian tutkimus*, 3, 216–229.
- Vähäkangas, A. (2015). Tansaniaiset saatohoidon vapaaehtoiset kuolevan ihmisarvoa tukemassa. *Diakonian tutkimus*, 2, 143–162.
- Vähäkangas, A. M. (2021). Tunteiden vuoristorataa korona-ajan hautajaisissa. *Diakonian tutkimus*, 2, 35–54.
- Vähäkangas, A. & Mäki-Petäjä-Leinonen, A. (2020). Lähirelaatioiden vaikutus vainajan hautatahdon kunnioittamiseen. *Diakonian tutkimus*, 2, 6–26.
- Vähäkangas, A. M. & Saarelainen, S.-M. & Ojalampi, J. (2022). Ikääntyvien leskien muokkautuva narratiivinen identiteetti puolison kuoleman jälkeen. *Diakonian tutkimus*, 1S, 50–71.
- Yeung, A. B. (2007). Diakonia ristipaineiden aallokossa – Diakonian työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon. *Diakonian tutkimus*, 1, 5–25.